

Utazások és találkozások az irodalomtudományban

Különös élmény újraolvasni a tanulmányokat és kritikákat tartalmazó, Utazások Posztmonarchiában című Bence Erika-ötetet 2020 tavaszán. A 2018-ban, Szabadkán kiadott mű időben és térben végrehajtott utazások írásba foglalásaként is felfogható, melyet a szövegek és kulturális kontextusok kölcsönös egymásra hatásának tematikai fókusza fog össze.

Az interkulturalitás és intertextualitás módszertanát számtalan formában hasznosító *Utazások...* az elemzések tárgyául szolgáló, sajátosan közép-európai alkotásokat globális kapcsolati hálózatok részeként ábrázolja – ilyen értelemben nemcsak az inter- előtaggal rendelkező megközelítések, hanem a transzkulturális közvetítés és múltértelmezés kurrens irányzatai is jó kiindulópontot jelenthetnek számunkra (Andersen és Törnquist-Plewa, 2016, 2017). A különböző közösségekhez, csoportokhoz kötődő, folyamatosan változó emlékezet szükségszerűen átlépi a fizikai és mentális határokat, itt pedig elérkeztünk a cím második feléhez (...*Posztmonarchiában*), ami az utániságot nevezi meg régióink sajátos történelmi állapotaként. Sok minden után vagyunk: a Monarchia 1918-ban esett szét, a régi világnak (bármit is jelent ez) 1945-ben végleg vége lett, a kommunizmus projektje 1989-re megbukott, hamarosan a 20. század összetákoltt államalakulatai (Csehszlovákia, Jugoszlávia, Szovjetunió) is felbomlottak. Valami után, úton és sok minden között vagyunk: ezt fordíthatjuk le a poszt-, transz- és inter-prefixumokkal ellátott elméletek szintjére.

A műfajok és témák szerint fejezetekre osztott kötet a románc és a történelmi regény két eklatáns példájával kezd: a *Toldi szerelme* máig besorolhatatlan a

különböző tipológiák számára, a főhős figurájában számos történelmi és irodalmi előzmény mutatható ki, ezek találkozása sajátos, napjainkban is aktuális, releváns kérdések feltevésére alkalmas műalkotást teremtett. A második tanulmány Kemény Zsigmond és Spiró György szövegeit (a *Rajongókat* és a *Messiásokat*) összeolvastva, egymáshoz és egymásról szóló értelmezési rétegeket teremt, a fanatizmus, a mester és a tanítványok kapcsolati dinamikája szükségszerűen ismerős reminiscenciákat idéznek, idéztek elő a 19., a 20. és a 21. századi befogadóban egyaránt.

A következő, *Kulturális kontextusok* címet viselő fejezet a párbeszéd és jelentésteremtés mechanizmusainak érdekes látteleletét nyújtja; az interpretációk lokális terekből kiindulva jutnak el a tágabb háttér felrajzolásáig. Így szerezhettünk például tudomást Guttman Dániel nagybecskerki zsidó kereskedő elfeledett századelős lapjáról, a *Fáklya-Világról* és ennek bölcséleti háttéréről; vagy a két világháború közötti irodalmi bestsellerek (a *Szibériai garnizon*, az *Aranyvonat*, valamint a harmincas évek légióstörténetei) alkotóiról, recepciós folyamatairól, a ponyva relativitásáról. Markovits Rodion szatmári zsidókról szóló novellái (az előző bestsellerekkel együtt) lehetséges újrafelfedezésre várnak, különösen érdekes lehet a 2014-ben megjelent kétnyelvű, román-magyar

kiadás, a *Reb Áncsi és más avasi zsidókról szóló széphistóriák*. A fejezet utolsó írása a Farkas Geiza vajdasági alkotó sokrétű munkásságának részét alkotó, *A fejnélküli ember* című regénnyel foglalkozik, melynek háttere, a fej nélküli lovas legendája európai (skandináv, ír, germán) és amerikai gyökerekkel egyaránt rendelkezett, a démon és a démoni populáris regiszterbe tartozó jelensége pedig számos további kérdést vet fel.

A kötet harmadik részét (*Interkulturális párbeszéd*) nyitó elemzés hangsúlyos pontja és címadója a könyvnek: az utazásokat és átszállásokat tematizáló vajdasági magyar és (ex)-jugoszláv alkotások (Fenyvesi Ottó, Danilo Kiš és más szerzők művei) fontos jellemzőit nyújtják a térség tapasztalati horizontjának és élménykészletének. A múlt kifejezhetősége, különböző artikulálási lehetőségei adják Végel László *Neoplanta avagy az Ígélet földje* című könyvének tétjét, ami újabb példa a kultúrák közti dialógusra: hogyan beszélhető el a Vajdaság és az Újvidék története szerb és magyar szemszögből? A többnyelvű, többkultúrájú környezetben létezés magában hordozza (szituációktól, szerepektől és szereplőktől függően) az idegenség tapasztalatát, Kontra Ferenc trilógiájának fontos értelmezési keretét – erről és az idegenség változatairól olvashatunk a következő Bence-írásban. A fejezetet záró tanulmány sajátos művet mutat be. Gulyás József posztumusz megjelent naplórészleteit, feljegyzéseit magában foglaló *Ludas könyve* című műve az idő, a hely és benne az ember megfogalmazásának, konstellációjának különleges kifejezése. Itt ér véget az *Utazások...* első, hosszabb tanulmányokat közlő része.

A kötet második felét a rövidebb könyvkritikák foglalják el, három szakaszba osztva az ismertetéseket, melyek mintegy címszavakban jellemzik a mögöttünk hagyott 20. és az előttünk álló 21. századot: *Utópiák kora, Háborúk százada, Hazugságok kora*. Az utópiák negatív jelen- és jövőképek kavalkádját közvetítik magyar és globális viszonylatban: az iszlám befolyás növekedésétől és

A kötet harmadik részét (Interkulturális párbeszéd) nyitó elemzés hangsúlyos pontja és címadója a könyvnek: az utazásokat és átszállásokat tematizáló vajdasági magyar és (ex)-jugoszláv alkotások (Fenyvesi Ottó, Danilo Kiš és más szerzők művei) fontos jellemzőit nyújtják a térség tapasztalati horizontjának és élménykészletének. A múlt kifejezhetősége, különböző artikulálási lehetőségei adják Végel László Neoplanta avagy az Ígélet földje című könyvének tétjét, ami újabb példa a kultúrák közti dialógusra: hogyan beszélhető el a Vajdaság és az Újvidék története szerb és magyar szemszögből? A többnyelvű, többkultúrájú környezetben létezés magában hordozza (szituációktól, szerepektől és szereplőktől függően) az idegenség tapasztalatát, Kontra Ferenc trilógiájának fontos értelmezési keretét – erről és az idegenség változatairól olvashatunk a következő Bence-írásban.

a francia elit csödjétől (Houellebecq) az Orbán utáni Magyarország elképzelésén át (Térey) a távolabbi jövő összeomlásáig (Szvoren, Hász) terjed a sor. A válsághangulat ismerős lehet a 20. század első feléből is, gondoljunk csak Julien Benda (1997) híres művére, *Az írástudók áru-lására*: a diagnózis a társadalmat vezető/

vezetni kívánó értelmiség felelősségéről, bűnösségéről – úgy tűnik – 100 év elteltével sem változott.

Az I., II. világháború és a délszláv háború képezi a következő fejezet fő témáit, mely fiktív és nem fiktív ego-dokumentumokat recenzeál, köztük Andrassy Ilona grófnő és Radnóti Miklósné naplóját, vagy Patak Márta, Sirbik Attila és Danyi Zoltán prózáját. A sorból némileg kilóg a Rejtő-émlékkötet. Ennek a fontos műnek a szerepeltetése azonban az életrajz tragikus vége, a munkaszolgálatosként elszenvedett halál felől nézve teljesen érthetővé válik. A záró *Hazugságok kora* szintén a 20. század nagy katasztrófáihoz köthető műveket vonultat fel: Gorkij ápolónőjének (egyben utolsó kedvesének) nézőpontja jó alkalmat kínál Spirónak a 2015-ben megjelent *Diavolinában*, hogy kíméletlen láttelepet adjon a hatalomhoz alkalmazkodó, azt manipulálni igyekvő, valójában a hatalom által kihasznált, ünnepezt íróról. Schein Gábor *Svéd* című könyve retrospektív nyomozás, az eltitkolt múlt feltárása az 1956 utáni évekre visszamenően, míg Végel László a tömeggyilkosságokkal

és hatalomváltásokkal terhes vajdasági múltból számol be a *Balkáni szépségben*. Kontra Ferenc és Sándor Zoltán novellái hasonlóan sötét világot közvetítenek; Ferber Katalin Japán-élményéről, ezzel összefüggésben a fukusimai atomkatasztrófa vezető útról számol be önéletrajzi jellegű kötetében.

A felsorolt témák, műfajok, művek, valamint alkotók egyszerre jeleznek sokszínűséget és egységet: a Vajdaság, a magyarság, a szerbség, a zsidóság, az európaiság (sorolhatnánk tovább a felbukkanó identitásformákat) és a világ összetartozó, egymással vitatkozó, párbeszédbe lépő szereplői fontos dolgokat mondanak el nekünk. Akárcsak egy hosszú utazáson, itt is meghallgathatjuk történeteiket.

Bence Erika (2018). *Utazások Posztmonarchiában. Kulturális kontextusok. Elemzések, bírálatok a magyar irodalom köréből*. Szabadka: Életjel Könyvek. 179.

Somogyvári Lajos

Pannon Egyetem MFTK Tanárképző Központ

Irodalom

Andersen, T. S. & Törnquist-Plewa, B. (2016, szerk.). *Disputed Memory. Emotions and Memory Politics in Central, Eastern, and South-Eastern Europe*. Berlin–Boston: De Gruyter. DOI: [10.1515/9783110453539](https://doi.org/10.1515/9783110453539)

Andersen, T. S. & Törnquist-Plewa, B. (2017, szerk.). *The Twentieth Century in European Memory*.

Transcultural Mediation and Reception. Leiden–Boston: Brill. DOI: [10.1163/9789004352353](https://doi.org/10.1163/9789004352353)

Benda, J. (1997). *Az írástudók árulása*. Babits Mihály tanulmányával. Budapest: Fekete Sas.